

Religijność człowieka w procesie psychospołecznego rozwoju

Dr Justyna Kula-Lic – KUL STALOWA WOLA

Ur. w 1978 r. Nowej Sarzynie. Studia na Wydziale Nauk Społecznych KUL w zakresie psychologii, ukończone w 2002 roku. Studia doktoranckie na kierunku psychologia zakończone pracą doktorską. Adiunkt w Katedrze Teorii Poradnictwa Psychologiczno-Pedagogicznego WZNoS KUL, terapeuta w Szpitalu SP ZOZ Leżajsk, pracownik Sądu Metropolitarnego w Przemyślu-biegły sadowy w sprawach o nieważność małżeństwa. Autorka wielu prac naukowych, uczestniczka kilkudziesięciu konferencji naukowych w kraju i zagranicą, dwukrotna stypendystka Erasmus dla pracowników naukowych. Zainteresowania naukowe- psychologia kliniczna, problematyka wychowania do dojrzałości.

Nie sposób mówić o religijności człowieka i jej wpływie na osobowość ludzką nie przybliżając znaczenia terminu „religia”. Słownik Wyrazów Obcych wyjaśnia: „religia <łac. religio> zespół wierzeń w siły nadprzyrodzone oraz związanych z nimi obrzędów (praktyk), zasad moralnych i form organizacji społecznej (instytucji religijnych)”¹.

J. Kłoczowski wyróżnia „dwa typy rozumienia religii – pierwszy zwraca uwagę przede wszystkim na przekazywaną przez tradycję mądrość dającą zbawienie. Drugi natomiast w religii akcentuje więź z Absolutem (Bogiem). Wybór jednego z tych typów rozumienia religii zależy oczywiście od tradycji religijnej, którą się wybiera jako wzorzec czy też jako punkt odniesienia”².

Zdaniem C. Junga „Skoro religia jest bezsprzecznie jednym z najwcześniejszych i najbardziej powszechnych przejawów psychiki ludzkiej, rozumie się samo przez się, że żadna psychologia, która zajmuje się psychologiczną strukturą osobowości człowieka, nie może przynajmniej nie zauważyć faktu, iż religia

jest nie tylko zjawiskiem socjologicznym czy historycznym, lecz także posiada istotne znaczenie osobiste dla wielkiej liczby ludzi”³.

Religia jest też szczególną postawą ludzkiego umysłu, którą zgodnie z pierwotnym rozumieniem terminu „religio”, można określić jako troskliwe uwzględnianie i baczenie na pewne dynamiczne czynniki pojmowane jako „moce”, to jest duchy, demony, bogowie, prawa, idee, ideały czy noszące jakąkolwiek inną nazwę nadaną im przez ludzi, którzy doświadczyli ich w swym świecie jako zjawisk potężnych, niebezpiecznych lub pomocnych na tyle, by z całą powagą z nimi się liczyć, czy też tak wspinałych, by z całym oddaniem ubóstwiać je i kochać⁴.

Istotą religii, według Eliade, jest więź człowieka z sacrum jako czymś jakościowo różnym od profanum. Przy czym z odkryciem przez człowieka sacrum jest ściśle złączona świadomość świata realnego. W doświadczeniu sacrum duch ludzki chwytą różnicę między tym, co jawi się jako rzeczywiste, mocne, bogate i znaczące, a tym, co jest pozbawione

¹ M.A. Słownik Wyrazów Obcych.

² J. A. Kłoczowski, Między samotnością a wspólnotą 1994, s. 14.

³ C. G. Jung, Psychologia a religia 1978, s. 97.

⁴ Ibidem, s. 100.

tych wartości, to znaczy tym, co pojawia się i znika, co jest przypadkowe i chaotyczne⁵.

Postawę jednostki wobec religii można rozpatrywać według trzech komponentów.

1. Komponent emocjonalny postawy wobec religii obejmuje wyuczone przez jednostkę reakcje na sytuacje znaczeniowo odnoszące się do systemu interpretacyjnego, który zakłada istnienie rzeczywistości pozaempirycznej.
2. Komponent kognitywny postawy wobec religii obejmuje poznane i opanowane przez jednostkę sposoby mówienia i myślenia, które odpowiadają za rozpoznanie sytuacji oraz jej określenie jako przynależnej do sfery religijnej. Komponent ten odpowiada za sposób interpretowania przez jednostkę doświadczanej przez nią rzeczywistości oraz stosowany przez nią sposób wyjaśniania zjawisk poprzez odwoływanie się do uniwersum symbolicznego danej religii.
3. Trzecim jest komponent behawioralny postawy wobec religii, który odnosi się do kultu religijnego i obejmuje rytuały, które dla jednostki mają znaczenie symboliczne⁶.

Specyfiką przekonań religijnych jest to, że dotyczą one innej, to znaczy transcendentnej, pozaempirycznej (w wąskim sensie) rzeczywistości. Człowiek religijny patrzy na siebie, innego człowieka i świat materialny z transcendentnej perspektywy. Fakt uznania religii łączy się ze specyficznym doświadczeniem wartości religijnych, odkryciem, zwłaszcza poprzez doświadczenie, Sacrum. Przejawia się ono w szczególnym odbiorze świata i własnego życia⁷.

Rozwój religijny człowieka nie przebiega w ten sposób, że pewna forma religijności

nagle ustaje i przekształca się w zupełnie odmienną. Raczej ma tu miejsce stopniowe przechodzenie danej formy w kolejną. Niekiedy bywa i tak, że jedna forma religijności utrzymuje się nadal, przy równoczesnym wykształcaniu się nowych. Trzeba się liczyć także z odchyleniami od wyznaczonych przez psychologię rozwojową okresów – opóźnieniami czy rozwojem przedwczesnym⁸.

Rozwój ten można rozumieć jako proces „instalowania” przedmiotu religijnego w osobowości człowieka. To instalowanie dokonuje się w poziomie poznawczym i poziomie emocjonalno-dążeńiowym. Na poziomie poznawczym związany jest z dopływem niezbędnych informacji o religii. Na poziomie emocjonalno-dążeńiowym polega na wprowadzeniu wartości religijnych do podstawowych struktur osobowości⁹.

Religijności, zachowań religijnych, człowiek uczy się od samego początku życia. Najpierw, jako dziecko, powtarza gesty i słowa dorosłych. Stara się w ten sposób wejść do świata dorosłych. Później do około 7 roku życia przechodzi przez tak zwaną **fazę religijności** fantazyjnej. Modlitwa dziecięca jest wówczas zapełniona (obok Boga, Jezusa, Matki Bożej i Anioła Stróża) różnymi dobrymi duchami, aniołami i przedziwnymi, cudownymi stworzeniami. Następnym okresem jest okres **religijności autorytarno-prawnej**. Trwa on do około 12 roku życia. W obrazie Boga dominuje antropomorfizm moralny, a więc przypisywanie Bogu atrybutów wyższej jakości.

Kolejnym etapem jest kształtowanie się **religijności autonomicznej**. Trwa on do ok. 17 r. życia. Odkrywanie ja, wzmacnianie relacji koleżeńskich, pierwsza miłość,

⁵ za: J. Galarowicz, op. Cit, s. 44.

⁶ H. Mielicka, Tożsamość indywidualna a tożsamość społeczna jako wymiar religijności 2009, s. 20.

⁷ Z. Chlewiński. Dojrzałość, osobowość, sumienie, religijność 1991. s. 104.

⁸ S. Kuczkowski., Psychologia religii 1993, s. 58.

⁹ A. Biela (red.), Wykłady z psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim 1985/1986 1988, s.267.

otwierają młodego człowieka na pogłębienie osobistego kontaktu z Bogiem.

Między 18 a 25 rokiem życia następuje okres **religijności autentycznej**. Cechą właściwą tego okresu jest także młodzieńczy idealizm, to znaczy tworzenie myślowych konstrukcji teoretycznych bez uwzględnienia uwarunkowań rzeczywistości. Autentyczna religijność może sprzyjać właściwemu znajdowaniu swego miejsca i roli w świecie. Często występuje pragnienie i tęsknota za Absolutem, równocześnie pojawiają się konflikty religijne o charakterze intelektualnym, motywacyjnym lub uczuciowym.

W czasie od 25 do 40 roku życia (**okres stabilności religijnej**) osoby są już usamodzielnione, podejmują pierwsze obowiązki zawodowe i rodzinne a ich religijność jest już ugruntowana. Po 40. roku życia przychodzi czas na pogłębienie własnego życia religijnego. Następuje polaryzacja religijności, która wyodrębnia i rozróżnia jakość postaw religijnych od dojrzałości religijnej po obojętność¹⁰. S. Kuczkowski dodaje jeszcze jeden etap religijności w życiu człowieka. Jest to okres powyżej 60 lub 70 roku życia. Jest on nazywany okresem **religijności eschatologicznej**¹¹.

Człowiek osiągnąwszy określony wiek życia nie staje się automatycznie osobościowo dojrzały. Tym bardziej nie staje się takim w zakresie religijnym. Ludzie wyzbywają się stopniowo egocentryzmu myśli i uczuć pod presją otoczenia. W sferze religijnej ten nacisk otoczenia zaznacza się i rządzi, i słabiej dlatego, iż człowiek uważa religię za swoją sprawę osobistą. Z tego też powodu religijność może utrzymywać

się przez dłuższy czas na poziomie egocentryzmu, magiczności i życzeniowości¹².

Poziom refleksyjności, czyli myślowego pogłębiania problematyki religijnej zależy od poziomu intelektualnego i ogólnej kultury jednostki, a także od różnych, osobistych jej doświadczeń. Można zatem powiedzieć, że autentyczna religijność jest częścią osobowości człowieka. Najogólniej, zaś, można powiedzieć, że przekonania religijne są wówczas autentyczne, gdy są elementem konstytuującym od strony treściowej strukturę ludzkiego „ja”. Jeśli tej roli nie pełnią nie są właściwie przekonaniem. Wchodzi tu w grę wynikający z przekonania religijnego sposób patrzenia na siebie a przede wszystkim uwzględnienie w ramach obrazu siebie transcendentnego swego wymiaru, szacunku wobec siebie, własnej godności. Wiąże się z tym w konsekwencji również poczucie sensu życia, transcendentnej perspektywy własnego istnienia, losu własnego i świata¹³. S. Kuczkowski mówiąc o dojrzałości religijnej jednostki ludzkiej zwraca uwagę na trudności występujące przy próbie sprecyzowania kryteriów dojrzałości religijnej. Są to:

1. Brak wzorca, do jakiego można przyrównywać rozwój religijności jednostki.
2. Rozwój religijny nigdy nie jest procesem zakończonym za życia jednostki.
3. Szczytowy punkt rozwoju religijnego u jednego człowieka może się okazać tylko połową możliwości drugiej osoby.
4. Jeśli sentyment religijny ma być dojrzały, dojrzałość religijna powinna się zaznaczyć nie tylko w samym doświadczeniu religijnym, ale także w postawach religijnych oraz zachowaniu¹⁴.

¹⁰ Osewka E. Rozwój religijności człowieka ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju modlitwy [w:] *Dzisiejszy katecheta* 2002.

¹¹ S. Kuczkowski., op. cit. s. 60.

¹² Ibidem, s. 85.

¹³ Z. Chlewiński, op. cit. s. 106 n.

¹⁴ S. Kuczkowski, op. cit. s. 86.

Allport dostrzegając podobne trudności w określeniu dojrzałości religijnej człowieka podaje kilka kryteriów odróżniających niedojrzałość religijną od dojrzałości. Są to:

1. Refleksyjność i krytyczność, czyli zdolność dostrzegania wielu elementów złożonej struktury przedmiotu religijnego i zachowania wobec niego.
2. Autonomiczność czyli dużą niezależność motywacji religijnej od zaspokajania czy niezaspokajania podstawowych potrzeb psychicznych. Motywacja religijna pozwala jednostce przemienić swoje życie, nadając sens innym motywacjom.
3. Pewna stałość w kierunku postępowania i jego zwartości z zasadami moralnymi mającymi swoje podstawy w religii.
4. Szerokość rozumienia znaczenia religii w życiu człowieka i otwartość na szerszą interpretację natury przedmiotu religii. Religia powinna wywierać wpływ na całościowy charakter motywacji jednostki.
5. Integralny charakter postaw religijnych, dyspozycji, doświadczeń oraz ich harmonijna zgodność z wszystkimi innymi elementami struktury osobowości.
6. Heurystyczny (poszukujący) charakter religijności, zawierający w sobie gotowość do poszukiwania pełniejszego zrozumienia, wyjaśnienia, uzasadnienia i pogłębienia stosunku do przedmiotu religii i otaczającego świata¹⁵.

W psychicznej strukturze religijności wyróżnić można następujące komponenty: poznawczy, emocjonalno-motywacyjny i wykonawczy. Stopień rozwoju każdego z nich u tej samej osoby bywa różny. Niekiedy komponent poznawczy może być mało rozwinięty, a czasem znajduje się jak-

by w atrofii, w innych wypadkach udział komponentu wykonawczego w strukturze religijności może być minimalny. Komponent emocjonalno-motywacyjny jest zwykle najbardziej rozwinięty. Wyróżnione trzy komponenty wchodzi w skład przyjętego modelu struktury psychicznej. Religijność współkonstruuje strukturę psychiczną człowieka, tkwi w niej immanentnie¹⁶.

Religijność, mimo że współkonstruuje osobowość ludzką nie ma charakteru wyłącznie psychologicznego. Ma swoje, sobie właściwe funkcje, a ubocznie pełni, czy też może pełnić, funkcje pozareligijne (na przykład psychologiczne czy socjologiczne)¹⁷.

Człowiek o dojrzałej religijności jest samodzielnym i steruje swoim życiem, to znaczy jego religijność nie jest kierowana ani wzbudzana bodźcami wyłącznie zewnętrznymi na przykład strachem, ale odwrotnie ona sama kieruje, kontroluje, orientuje na cel czyli funkcjonuje autonomicznie. A przy tym jego religijność pozbawiona jest fanatyzmu, dostrzega złożoność obiektu religijnego czy występujące negatywne fakty¹⁸.

Dojrzała religijność ujawnia się również w gotowości do przyjmowania doświadczeń, niekoniecznie zgodnych z oczekiwaniami, do pogłębiania i niekiedy koniecznego przewartościowania, doświadczeń już zdobytych oraz gotowości do odczytywania z nich znaków obecności i działania Boga. Dostrzega też możliwość i potrzebę wprowadzenia korekt w „obrazie siebie”, w dotychczasowym sposobie zachowania¹⁹.

W swej istocie polega ona przede wszystkim na tym, że motywacje religijne mają charakter autonomiczny, autoteliczny, a nie instrumentalny. Motywacja religijna może być

¹⁵ M. Wandrasz, *Religijność a postawa wobec choroby* 1998, s. 63 n.

¹⁶ Z. Chlewiński, *Religijność dojrzała* 1989, s. 10.

¹⁷ *Ibidem*, s. 12.

¹⁸ S. Kuczkowski, *op. cit.* s. 88.

¹⁹ Chlewiński Z. *op. cit.* s. 118.

racjonalizacją jakichś innych motywów (religijność niedojrzała), a może być w pełni autonomiczna (religijność dojrzała). Oczywiście są też różne formy pośrednie, gdyż motywacja religijna jest wypadkową wielu czynników: biologicznych, społecznych i kulturowych, a nawet psychicznych czy też specyficznie religijnych. Religijność jest związana z wieloma potrzebami psychicznymi i może pełnić dodatkowo różne funkcje²⁰.

pozytywne funkcje religijności wyodrębnił S. Kuczkowski:

1. Religia usuwa podstawę psychicznej depresji. Jednostki posiadające świadomość religijną są w pełni zgodne z wolą Bożą, nie ulegają przygnębieniu w sytuacjach niesprzyjających. Świadomość zgodzania się z wolą Bożą przynosi poczucie pokoju, wytchnienia, bezpieczeństwa, zadowolenia, siłę w nieszczęściu i radość. Wyklucza to także stan paraliżującego przygnębienia.
2. Religia redukuje strach i niepokój, zwłaszcza obawę przed śmiercią. Psychiczne stany wiary, zaufania i miłości wyposażają podmiot w absolutną pewność, że Bóg kieruje jego życiem i wzmacnia w konfrontacji z przeciwnościami.
3. Religia redukuje poczucie niższości, uczy szacunku dla innych i dla samego siebie, podkreśla wewnętrzną godność i wartość człowieka jako bytu stworzonego na obraz i podobieństwo Boże.
4. Religia jest czynnikiem terapeutycznym, może występować jako czynnik uzdrawiający nie tylko ciało ale i psychikę człowieka. Pozwala zintegrować osobowość, bo uwalnia ją od wszelkich nie mających faktycznego znaczenia konfliktów, odgrywa rolę w leczeniu nerwic.
5. Zaspokajają podstawowe potrzeby psychologiczne – pragnienie nieśmiertelności,

szlachetności, potrzebę spokojnego sumienia, potrzebę poświęcenia się i heroizmu, zrozumienia tajemnicy wszechświata i sensu życia.

6. Nasyca życie radością z łączności z Bogiem, obdarza człowieka nową dziedziną siły płynącą z Chrystusa, zmniejsza egoizm poprzez dostarczanie środka samobiektywizacji w praktyce spowiedzi.

Religia spełnia w osobowości funkcję utrwalającą system wartości uznawanych przez jednostkę. Religia dostarczając niezmiennych podstaw zwłaszcza dla wartości moralnych stanowi o hierarchii wartości. Realizacja określonej preferencji wartości wyklucza uznawanie innych wartości stanowiących podstawę odmiennych zachowań. Brak oparcia jednostki na trwałych podstawach moralnych w relacji do świata i innych ludzi przesądza o nieprawidłowym funkcjonowaniu osobowości. Dzięki temu, że religia organizuje i hierarchizuje wartości przyjmowane przez człowieka, staje się czynnikiem integrującym jego osobowość. Jako system wartości spełnia w osobowości następujące funkcje:

1. dostarcza kryteriów wyboru właściwych alternatach postępowania,
2. wytycza kierunek dążeń ludzkich zgodny z przyjmowanymi przez jednostkę wartościami²¹.

Osobowościowe walory jednostki dojrzałej stwarzają dla jednostki szansę realizacji pozytywnych i twórczych potencji w realizowaniu własnej osobowości, zwłaszcza w zakresie stosunku do transcendencji, innych osób i całego otaczającego świata. Religijność w aspekcie psychologicznym można traktować jak religijny aspekt osobowości²².

Dojrzała religijność nie jest bez wpływu na zachowanie jednostki w sytuacji kry-

²⁰ Chlewiński Z. op. cit. s. 13.

²¹ Ibidem s. 69.

²² Chlewiński Z. op. cit. s.19.

zysowej. Upraszczaając zagadnienie można stwierdzić, że przebieg kryzysu z punktu widzenia religijnego może zmierzać w dwóch kierunkach:

1. pozytywnym, gdy człowiek wyniku kryzysu pogłębia swoją religijność,
2. negatywnym, gdy zmierza w kierunku negacji przekonań oraz wartości religijnych.

Często ludzie po pozytywnym przeżyciu kryzysu powracają do bardziej pogłębionego życia religijnego, ale też niekiedy wytwarza się u tych osób postawa obojętna, a nawet formują się przekonania ateistyczne, niekiedy wrogie wobec religii²³.

Dojrzałość religijna pozwala jednostce przeżywać świat w łączności z Absolutem to znaczy patrzeć na występujące zjawiska niejako przez pryzmat wiary. Zadaniem myślenia religijnego jest znajdowanie korelacji między pytaniami, jakie wyrastają z doli człowieczej, a odpowiedzią na nie, jaka zawarta jest w symbolach religijnych. I dlatego myślenie to musi mieć charakter egzystencjalny, a zarazem być hermeneutyką symboli religijnych²⁴. Psychika osoby dojrzałe religijnej pozwala jej w trudnych sytuacjach życiowych podejmować wyzwanie, przyjmować najbardziej trudne sytuacje jako prawdziwe i wyciągać z nich konsekwencje. W takiej sytuacji można mówić o męstwie bycia jako afirmacji własnego bytu wbrew temu wszystkiemu, co mu zagraża. Męstwo bycia sobą jest to afirmacja siebie jako niezależnej od większej całości jednostki „ja”. Można też mówić o męstwie bycia częścią całości, z którym mamy do czynienia wówczas, gdy siłę bycia sobą czerpiemy z przynależności do jakiegoś kolektywu czy grupy. Na podkreślenie zasługuje fakt, że każde męstwo bycia ma otwarcie, czy też na sposób ukryty, ja-

kiś rdzeń religijny. Religia, bowiem, to stan bytu ogarnięty mocą samego bytu²⁵.

STRESZCZENIE

Religijność człowieka jest wkomponowana jego całościowy rozwój. Dotyczy bowiem aspektów poznawczych oraz emocjonalno-wolitywno-dążeńiowych. Niniejszy artykuł precyzuje specyfikę pojęcia religijności na gruncie psychologii oraz przedstawia problem rozwoju religijności w kontekście psychospołecznym. Szczególnym aspektem jest próba wyodrębnienia składników postawy religijnej oraz kryteriów dojrzałej religijności. Dojrzała religijność stanowi bowiem fundament działania nie tylko w aspekcie rozwoju duchowego, ale jest również szansą jednostki na samorealizację w zakresie pozytywnych i twórczych sposobów przystosowania się do trudnej rzeczywistości.

SUMMARY

Religiousness of the man in the process of the psychosocial development

The religiousness of the man is integrated his comprehensive development. Because he concerns cognitive, emotional aspects and the behaviour. The present article is specifying the specificity of comprehending religiousness on land of psychology and a problem of the development of the religiousness is presenting in the psychosocial context. An attempt to distinguish elements of the religious attitude and criteria is a particular aspect of seen religiousness. Because the seen religiousness constitutes the foundation of being out of order only in the aspect of the spiritual development, but he is also a chance of the individual of the self-realization in positive and creative ways of the adjustment to difficult reality.

²³ Ibidem s. 23.

²⁴ Galarowicz J. op. cit. s. 99.

²⁵ Ibidem s. 102.